

MÜƏLLİMİN ÖZÜNÜTƏHSİLİNƏ MÜASİR YANAŞMA

Xədicə Cəfərova,

Azərbaycan Müəllim İnkişafı Mərkəzinin təlimçi müəllimi,

Azərbaycan Dillər Universitetinin doktorantı

E-mail: khadija_jafarova@mail.ru

Açar sözlər: *özünütəhsil, qeyri-formal təhsil, fasiləsiz təhsil, peşəkar inkişaf.*

Ключевые слова: *самообразование, неформальное образование, непрерывное образование.*

Key words: *self-study, informal education, continuous education.*

A rtıq hamıya bəllidir ki, gündəngünə dəyişən və inkişaf edən dövrdə müəllimə verilən pedaqoji təhsil onun peşə fəaliyyətinin XXI əsr standartlarına cavab verməsinə kifayət etmir və ümumiyyətlə, **özünütəhsil müasir müəllimə qoyulan tələblərdən biri hesab olunur.** Yeri gəlmişkən, fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının məzmununu müəyyən edən ilkin prinsip şəxsiyyət yönümlülükdür ki, bu da “Azərbaycan Respublikasının fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının konsepsiya və strategiyasının təsdiq edilməsi haqqında” sənəddə aşağıdakı şəkildə öz əksini tapmışdır: “Şəxsiyyətyönümlülük prinsipi, fasiləsiz pedaqoji təhsilin məqsədi müəllimin peşə fəaliyyətinin subyekt kimi inkişaf etdirilməsidir. Ona görə də pedaqoji təhsilin əsas məzmunu özünütəhsilin üsul və vasitələrinə malik olmaqdan və öz peşəkarlığını inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Bu prinsipə uyğun olaraq pedaqoji təhsil standartlarına pedaqoji fəaliyyətin layihələndirilməsi, həyata keçirilməsi və özünütəhlil üçün qabiliyyətlər toplusu kimi baxıla bilər” [1].

Müəllimin özünütəhsili fasiləsiz təhsilin həlledici həlqəsi olub və **üç mərhələdə** olduğu qeyd edilir. Bura daxildir:

– *özünün tədris praktikasını təhlil edib, çatışmazlıqları görmək və güclü tərəfləri müəyyən etmək;*

– *güclü tərəfləri daha da inkişaf etdirmək, çatışmazlıqların səbəbini araşdırmaq və həlli yollarını axtarmaq;*

– *şagirdlərin təlim nəticələrini yüksəltmək, dərslərin daha maraqlı və səmərəli keçməsi üçün qabaqcıl təcrübədən yararlanmaq və özünün metodlarını yaratmaq.*

Özünütəhsil qeyri-formal təhsil növü olduğundan, qeyd olunan bu mərhələlər şərti xarakter daşıyır və real proses zamanı əks istiqamətdə sadalanan bütün komponentlər iştirak etməyə də bilər. Bununla belə, müəllim özünütəhsil yoluna hansı məqsədlə qədəm qoyursa-qoysun, son nəticədə qazanan onun şagirdləri, həmkarları, çalışdığı müəssisə və bütövlükdə cəmiyyət olur. Özünütəhsil yolu bilavasitə özünütəhlildən ayrılmaz olub, müəllimdən bir sıra bilik, bacarıq və vərdiş tələb edir. Azərbaycan reallığından çıxış etsək, peşəkar inkişaf yolundakı ilk addım müəllimin dünyanın aparıcı dillərindən birini yüksək səviyyədə bilməsidir. Bunun vasitəsilə müəllim onu maraqlandıran istənilən sahədə ən son yenilikləri öyrənər, effektiv təlim metodları və yanaşmalarla tanış olar. Dil bilgisi müəllimə

yalnız həmin dildə mövcud olan ədəbiyyatı oxumağa deyil, həm də bu dildə mövcud olan bir çox tədqiqat nəticələri ilə – youtube, teachertube, teachers.tv, open 2study. com, edx. org, coursera. com, futurelearn. com, universariu. org və digər saytlarda olan saysız-hesabsız video və onlayn kurslara da çıxışı təmin edəcəkdir.

Müəllimin özünütəhsili onun özünəinamını və peşəsinə bağlılığını daha da artırır və şagirdlərinin (tələbələrinin) uğuru onu bu yolda daha da qətiyyətlə addımlamağa həvəsləndirir. Elə bu səbəbdəndir ki, belə müəllimlər qazandıqları bilikləri digərləri ilə paylaşmaq həvəsində olur və müxtəlif sosial şəbəkələrdə (məs., facebookda qapalı qrup, yaxud da səhifə yaradırlar) ya da youtube kanalından öz təcrübələrini bölüşürlər. Sonuncu, həm də resursların bölüşdürülməsi və virtual əməkdaşlığın təməlini qoymaq baxımından da önəmlidir. Deyək ki, şirniyyatçı qrupunda oxuyan şagirdlərə müəllim “tərsinə çevrilmiş dərs” (flipped classroom) modelinə uyğun olaraq, evdə “Emma nənənin” kanalından hər hansı bir reseptin hazırlanmasına aid videoya (Рецепты Бабушки Эммы: <https://www.youtube.com/channel/UCJWMFd7J8nug8ehS1no-Ew>) baxmağı tapşırı bilər. Növbəti dərsdə resepti şagirdlərlə (tələbələrlə) təkrar və müzakirə edər, daha sonra isə kiçik qruplarda reseptin hazırlanmasına başlanıla bilər. Göründüyü kimi, müəllimin özünütəhsili müəllimlərarası peşəkar qrupların yaranmasını təşviq etməklə bərabər, digər müəllimləri də özünütəhsilə sövq etdirir.

Müəllimin özünütəhsili xüsusilə də ilk peşəixtisas təhsili sahəsində çalışan müəllimlər üçün böyük aktualıq kəsb edir. Bu, özünü həm mövcud yerli və dünya təcrübəsini mənimsəməkdə, həm də şagirdlər (tələbələr) və XXI əsr bacarıqlarını əsasən, **dörd** növ bacarıqları (communication-ünsiyyət, collaboration-əməkdaşlıq, critical thinking-tənqidi düşüncə və creative thinking-yaradıcı düşüncə) inkişaf etdirərək onların yeniliklərə açıq olmasını, istehlakçıların nəinki meyl və maraqlarını duyaraq onlara uyğun yeni məhsul yaratmaq, yaxud da xidmət təklif etməkdə, həm də öz yaradıcılıqlarını ortaya qoymaqla onları yönləndirməkdə göstərir. **Bəs müəllimlərimiz bu yeniliklərdən xəbərdardırlarmı? Yeni bacarıqlara yiyələnmək üçün hansı cəhdləri göstərirlər?**

Kifayət qədər tənqidi və yaradıcı düşüncəyə malikdirlərmə? Şagirdlərarası (tələbələrarası) əməkdaşlığı cütlərlə və qrup işləri vasitəsilə möhkəmləndirə bilirlərmə? Təkcə bir faktı yada salmaq yerinə düşər ki, müasir həyat inkişaf etdikcə onun problemləri də mürəkkəbləşir və artıq bir sahənin mütəxəssisi, digər sahələrin mütəxəssisləri ilə əməkdaşlıq qurmadan öz probleminin həllini tapa bilmir.

Öyrənilərdə ünsiyyət, əməkdaşlıq, tənqidi və düşüncə üzrə bacarıqlarını formalaşdırmaq üçün müəllim mövcud ədəbiyyatdan istifadə etməlidir. Məs., Edvard de Bononun, Lev Vıqotskinin, Con Həttinin, Todd Uitaker, Patrik Qriffin və b. kitabları nəzəriyyəni praktik təcürübəyə çevirməkdə əvəzedilməz rol oynayır.

Xarici dili bilməyən, yaxud da yeni bir dili öyrənməyə vaxtı olmayan müəllimlər üçün ən səmərəli vasitə iş yoldaşları ilə sıx əməkdaşlıq yaratmaq və dərslərin qarşılıqlı müşahidə və müzakirəsini təşkil etmək, türk dilində olan ədəbiyyatdan yararlanmaq və nəhayət, özünün tədqiqatına başlamaqdır. Beynəlxalq təcrübə də təsdiq edir ki, məktəblərdə ən az istifadə olunan resurs, ilk növbədə, müəllimlərin özləri, digəri isə şagirdlərdir. **Niyə müəllimlər?** Çünki çox zaman eyni məktəbdə çalışan həmkarlarının ən yaxşı təcrübəsindən sonadək bixəbər qalıb, vaxtlarını müəllimlər otağında şagirdlərindən giley-güzar etməklə keçirirlər. **Niyə şagirdlər,** çünki biz hələ də sinifdəki şagirdlərimizin hər birini təlimin həm subyektinə, həm də obyektinə çevirməklə dərslərimizi qura bilmirik. Əgər müəllimdə hələ şagird olarkən autodidaktik bacarıqlar formalaşmışdısa, özünütəhsil bir növ tələbata çevrilir və elə müəllim tədris praktikasındakı çatışmazlıqları müəyyən edib, məqsədyönlü (problemi aradan qaldırmaq, təlim nəticələrini qaldırmaq və s.) planlı şəkildə (necə, nə zaman, hansı metod, nə qədər müddət, hansı mənbələr və s.), əhəmiyyətini və faydasını anlayaraq, eyni zamanda, müəllim yoldaşları ilə əməkdaşlıq şəraitində mütəmadi olaraq, peşəkarlığını və özünə inamını artırır, qabaqcıl fikirləri sınaqdan keçirir və yeni bilgilərə sahiblənir.

Özünütəhsil məsələsi “Müəllimlərin etik davranış qaydaları”nın da tərkib hissələrindən biridir. Belə ki, Təhsil Nazirliyinin 16 may 2014-

cü ildə təsdiq etdiyi sözügedən sənədin 3.4-cü bəndində deyilir: “Müəllim əlavə təhsil və özünütəhsil yolu ilə ixtisasını, elmi-pedaqoji və peşəkarlıq səviyyəsini daim artırır, təhsilin nəticə və göstəriciləri üzrə araşdırma və təhlillər aparır, keyfiyyətin yüksəldilməsi və nailiyyətlərin əldə edilməsi üçün təkliflərlə çıxış edir” [2]. Burada bir məsələ ortaya çıxır ki, o da özünütəhsilin bu qədər əhəmiyyət daşıdığı və bütün müəllimlərdən gözlənilməli halda, niyə heç də hamının bu vasitəyə əl atmaması, yaxud da istənilən nəticəni verməməsidir. Bunun da ən asan çıxış yolu müəllimləri hələ peşə təhsili alarkən özünütəhsilin metodologiyası ilə tanış etmək və praktik məşğələlər vasitəsilə onların bu bacarıqlara yiyələnməsini təmin etmək olardı. Məsələni bu aspektdən təhlil edəndə özünütəhsilə **iki cür** yanaşmanın olduğu ortaya çıxır: **formal** və **qeyri-formal** (terminlər Samaras və Friz tərəfindən təklif edilmişdir) [3]. Əgər formal özünütəhsil sistematik xarakter daşıyıb, ardıcıl və planlı şəkildə, hətta tədqiqat aparılmaqla keçirilsə, qeyri-formal özünütəhsil əsasən, müəllimin ehtiyacları ilə bağlı olub şəxsi təcrübəsinə söykənir.

Anastasia Samaras uzun illər ərzində müəllimin özünütəhsili məsələsini araşdırmış və bu sahədə dəyərli kitablar yazmışdır. Onun “Müəllim təşəbbüsü ilə aparılan tədqiqat” kitabının beşinci fəslə tamamilə özünütəhsil metodlarına həsr olunmuşdur. Sözügedən kitabda özünütəhsilin bir çox metodlarının olması xüsusi vurğulanır və onlardan **altısı** daha əhəmiyyətli sayılır. [4, 89]:

- İnkişaf portfoliosu (Samaras və Freese, 2006).
- Şəxsi tarix (Samaras, Hicks və Garvey Berger, 2004).
- Canlı təhsil nəzəriyyəsi (Whitehead, 1989).
- Müştərkə özünütəhsil (Samaras və Freese, 2006).
- Təsviri incəsənət əsaslı özünütəhsil (Weber və Mitchell, 2004).
- Yaddaş əsaslı özünütəhsil (Weber və Mitchell, 1999).

Qeyd olunan metodların mahiyyətini aydınlaşdırmağı məqsəduyğun sayırıq:

İnkişaf portfoliosu müəllimə imkan verir ki, müəyyən müddət ərzində məlumat toplayıb

kataloqa salsın və həmin vaxt ərzində peşəkar inkişafını izləsin. Portfolio müxtəlif sahələrdən ibarətdir ki, bunu cədvəl şəklində salıb tədqiqatın mövzusunun, görülmə işin təsvirini, məqsədləri və istifadə olunan ədəbiyyatı əlavə etmək olar [4, 90]. Fərdi şagird tələbə portfoliosu da müəllimə imkan verir ki, həm öyrənənlərin inkişafını izləsin, həm də özünün tədris təcrübəsini qiymətləndirsin.

Şəxsi tarix müəlliminin təcrübəsini, mənsubiyyətini, məxsus olduğu mədəniyyəti, tədris etdiyi fənnə özünün necə yiyələndiyi və s. kimi şəxsi məsələləri təhlil edib, onlardan faydalanmasını ehtiva edir. Həmçinin bura müəllim kimi necə insandır, qarşısına qoyduğu tədris məqsədlərini nə motivasiya edir, hansı çətinliklərlə rastlaşır, kimlərdən dəstək alır və sifə hansı dəyərləri gətirir və s. kimi suallar da daxildir [4, 95].

Canlı təhsil nəzəriyyəsi müəllimin öz əqidə və tədris praktikasının, gəldiyi qənaətlərin düzgünlüyünü yoxlamasını, özünün nəzəriyyəsinin yaratmasından ibarətdir. Mən nə üçün dərslər zamanı belə deyirəm, nəyi daha yaxşı edə bilərəm, nəzərdə tutduqlarımı dərslərdə necə həyata keçirə bilərəm, bu necə uğurlu alınar və s. [4, 98-99].

Müştərkə özünütəhsil adından da göründüyü kimi, əməkdaşlıq formasında aparılır, lakin bu zaman layihədə iştirak edən hər bir müəllimin özünün rol və vəzifəsi olur [4, 99].

Təsviri incəsənət əsaslı özünütəhsil tədris praktikası haqqında fikirlərin simvollarından istifadə etməklə, qurub-yaratmaq, yaxud dekonstruksiya etməklə, portret, ifa, fotoqrafiya, sənədli film, kollaj, qraffitlər, kiber qrafiklər, diaqramlar, rəsm, kino, metaforlar, şeir və s. formada ifadəsini bildirir [4, 99-100].

Yaddaş əsaslı özünütəhsil avtobioqrafik tədqiqat metodu olub, özünütənqid və refleksiya əsaslanır: şəxsiyyətimiz necə formalaşmış, biz nəyi xatırlayıyıq, hazırkı kimliyimizi şərtləndirən hadisələri necə xatırlayıyıq və s. Bu zaman əsas məqsəd keçmiş təcrübədən səmərəli istifadə edib, gələcək hədəfləri müəyyənləşdirməkdir ki, bu zaman müxtəlif qrafik və kreativ vasitələrdən istifadə etmək olar [4, 100].

Özünütəhsilin formal təhsilə nisbətə bir sıra üstünlükləri də vardır:

– istiqamət, mövzu, strategiya və s. seçimində sərbəstlik; (bu da imkan verir ki, sinifdə mövcud olan təcili məsələlər (ehtiyaclar) öz həllini gecikmədən tapsın);

– sərbəst “qrafik”lə işləmək imkanı;

– insanın gəldiyi nəticə, gətirdiyi yenilik daha yaxşı yadda qalır və effektiv şəkildə icra olunur;

– kitab, material və s. seçimində sərbəstlik.

Özünü təhsillə bağlı bir önəmli məqamı da vurğulamaq lazımdır ki, o da müəllimlərin qazandıqları dəyərli təcrübəni iş yoldaşlarına ötürmələri və müəllim yoldaşlarını da bu işə həvəsləndirmələridir. Müəllimin özünü təhsili birbaşa tədris etdiyi siniflərlə bağlı olduğundan bu işdə şagirdlərin fikrini öyrənmək də şərtdir. Dərsin sonunda şagirdlərin fikrini şifahi, yaxud da yazılı şəkildə almaqla, aşağıdakı tipli sualları vermək olar:

• *Dərsdə ən çox nə xoşuna gəldi?*

• *Dərsin məqsədi sənə aydın oldumu?*

• *Dərs zamanı sənə darıxdıran nə oldu?*

Özünü təhsil olmadan peşəkar müəllim olmaq mümkünsüzdür. Eyni zamanda, özünü həm müəllim, həm də şagird rolunda hiss etmək müəllimə imkan verir ki, şagirdlərinin ehtiyaclarını daha yaxşı anlasın və buna uyğun effektiv dərslər qursun. Biz müəllimlər bütün peşə sahiblərinin ilkin müəllimiyik, nümayiş etdirdiyimiz münasibət və davranış istər-istəməz nümunə kimi qəbul edilir. Bu səbəbdən bizim daim üzərimizdə işləməyimiz, daha yaxşı insan və müəllim olmağa çalışmağımız vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Fasiləsiz Pedaqoji Təhsil və Müəllim Hazırlığının Konsepsiya və Strategiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Qərarı. <http://edu.gov.az/upload/file/fasilesiz-pedaqoji-tehsil-%20konsepsiyasi.pdf> (yüklənmə tarixi, 31.03.2015).

2. Müəllimlərin etik davranış qaydaları.

<http://edu.gov.az/upload/file/emre-elave/>

2014/600/muellimlerin-etik-davranis-qaydaları.pdf (yüklənmə tarixi, 31.03.2015).

3. Samaras A.P., Freese A.R. Self-study of teaching practices, Peter Lang, New York-2006.

4. Samaras Anastasia P., Self-Study Teacher Research, Sage Publications, Washington-2011.

Kh.Jafarova

Modern approach to self-study of teachers

Summary

Self-study is an essential part of continuous pedagogical education and therefore, is a skill required of modern teachers. Whatever the purpose of self-study is, its results have positive effect on his/her students, colleagues, educational education and society overall. There are two approaches to self-study: formal and informal. While self-study is systematic, planned and implemented consistently and can also involve a research, informal self-study stems from the immediate needs of the teacher and is based on reflection. Self-study is carried out using different methods and it is capital to introduce them to the new teachers before they start their teaching practice.

Х.Джафарова

Современный подход к самообразованию педагогов

Резюме

Одним из главных условий современного образования является непрерывное самообразование педагога. Независимо от цели, которую ставит перед собой учитель результат его самообразования положительно сказывается на учащихся, коллегах, учебном заведении и обществе в целом. Существует два подхода к самообразованию: формальное и неформальное. Если формальное самообразование носит систематический характер, осуществляется последовательно и согласно плану, а также может включать в себя исследовательскую работу.